

Sabina Bakšić

PREVOĐENJE I IDEOLOGIJA
(na primjerima prijevoda s turskog jezika
u periodu od 1945. do 1992.)

Sažetak

U ovom su radu analizirani prijevodi s turskog jezika objavljeni u periodu od 1945. do 1992. godine na prostorima bivše Jugoslavije (s fokusom na tadašnju Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu). Pokušalo se odgovoriti na pitanje da li je prilikom izbora prijevoda postojao i ideološki kriterij i koliko je sretno koincidirao s onim estetskim. Stoga je fokus bio na predgovorima prevoditelja i priređivača u kojima su se motivi prevođenja mogli otvoreno iščitavati, ili, pak, naslutiti kroz iznesene stavove o djelu. Pokušalo se odgovoriti i na još jedno pitanje – koliko je bilo potrebno prevoditi kulturu kojoj je pripadao turski jezik s obzirom na to da su određeni dijelovi bivše Jugoslavije u jednom historijskom periodu pripadali orijentalno-islamskom civilizacijskom krugu.

Ključne riječi: *prevođenje, ideologija, turski jezik, bosanski jezik*

1. Uvod

“Prijevod je portal kroz koji se može doći do prošlosti.”
(Bassnett, 2007: 16)

Kako prijevodi o nekoj drugoj prošlosti mogu mnogo toga reći i o konkretnoj prošlosti u kojoj su objavljivani, onda je ovdje riječ o portalu u portalu. Tačnije rečeno, analizirat će se prijevodi s turskog jezika, koji su se u periodu od 1945. do 1992. godine pojavili na području bivše Jugoslavije (s fokusom na tadašnju Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu). Pitanja na koja će se pokušati odgovoriti jesu pitanja koja je već odavno postavila historija prevođenja, a čiji odgovori, ili, barem, pokušaji odgovora mogu osvijetliti postojanje upliva ideologije i politike u sam izbor prijevoda. Ove je odgovore često moguće naći u predgovorima i pogovorima prevoditelja ili urednika (Long, 2007: 64). Dakle, prvo pitanje postavljeno u ovom radu tiče se kriterija izbora (pa čak i neizbora) književnoumjetničkih djela prevođenih s turskog jezika u naznačenom periodu, poznatom kao period socijalizma.

Osim izbora koji su vođeni isključivo estetskim kriterijima, postoje i izbori koje je nametala aktuelna ideologija. No, zanimljivo je da nisu rijetki prijevodi kod kojih estetski kriterij sretnim slučajem zadovoljava i sam ideološki izbor, ili, pak obratno, ideološki izbor potvrđuje estetski kriterij.

Drugo se pitanje više tiče prostora, ili, bolje rečeno, transfera koji se događa između određenih prostora. Susan Bassnett tvrdi da je prijevod idealna laboratorija za proučavanje interakcije među kulturama (Bassnett, 2007: 19). Može se postaviti pitanje: koliko je bilo potrebno prevoditi kulturu kojoj je pripadao turski jezik u jezik/jezike kulture bivše Jugoslavije, tačnije, Bosne i Hercegovine koja je u određenom razdoblju u prošlosti pripadala istom orijentalno-islamskom civilizacijskom krugu i čiji je jedan pozamašan segment historije ispisivan upravo tim jezikom (odnosno osmanskim). Situacija se dodatno usložnjava i postaje, može se reći, pomalo šizofrena, kad se ima u vidu raslojenost društva po različitim kriterijima. Čini se da dobni kriterij, među ostalima, može ilustrirati svu složenost ovog pitanja: za starije čitatelje prijevodi nekih djela s turskog mogu predstavljati nešto blisko i poznato, dok za mlade mogu biti nešto potpuno strano i egzotično (onako kako je to egzotično zapadnom čitatelju). No, potrebno je imati u vidu još jednu činjenicu (može se nazvati i komplikacijom), koja se vrlo često previđa, a to je da u spomenutom periodu (kao ni danas) ne postoji "orijentalno-islamski civilizacijski krug" i da su ga zamijenile nacionalne države različitih, ponekad i međusobno neprijateljski suprotstavljenih ideologija. Čini se da se u sklopu ovog previđa može motriti i izjednačavanje termina "turski" i "osmanski", tako da različiti čitatelji, s jedne strane, današnje Turke mogu smatrati ondašnjim Osmanlijama kao osvajačima, i s druge strane, Osmanlijama zaslužnim za donošenje islama na ove prostore. Međutim, današnja Republika Turska jeste laička država koja je dubokim rezovima napravila prekid sa svojom prošlošću (toliko da je prvi ambasador Republike Turske u Bosni i Hercegovini izjavio da je, zapravo, Bosna i Hercegovina od zaborava sačuvala neka obilježja osmanske kulture). Stoga se pitanje može postaviti i na drugačiji način: koliko je "drugost", uopće, trebalo "odomaćivati" za čitatelja prijevoda, zapravo, koliko je ta "drugost" bila nešto što je njemu već poznato i "domaće".

2. Kriteriji izbora/neizbora prijevoda

Kako podsjeća Christina Schaffner, Alvarez i Vidal tvrde da su svi izbori prevoditelja, od izbora pisca i djela do načina prevođenja, određeni političkim razlozima, što je, u širem smislu, povezano s ideologijom (Schaffner, 2007: 135). Samo pokroviteljstvo podrazumijeva da prevedena djela ne smiju odviše odstupati od sistema društva na čiji se jezik prevode, što će se nužno odraziti i na sam izbor tema. Zato Christina Schaffner tvrdi da je svaki

prijevod ideološki, jer je od trenutka izbora uvjetovan interesima i ciljevima pojedinačnog društva (Schaffner, 2007: 142).

Čini se da u slučaju prijevoda s turskog jezika ovaj ideološki kriterij igra značajnu ulogu, makar je često dijeli s estetskim i nekim drugim kriterijima. I premda je prevođenje sa spomenutog jezika najčešće bilo stihijsko.

Nekad su kriteriji prevoditelja ostajali nepoznati, a nekad ih je moguće otkriti iz predgovora i pogovora koje su pisali za djela koja su prevodili. Ili, kako to Lynne Long tumači, da se analizom predgovora može dospjeti do prevoditeljevih stavova o prijevodu i tekstu koji je prevođen (Long, 2007: 64). U predgovorima koje sam imala pred sobom najčešće se naglašava piščev otklon od religije, čak i njezino otvoreno odbacivanje, briga za malog čovjeka (radnika, seljaka i ostale) ili, pak, borba za nacionalno oslobođenje, čak i za uspostavu komunističkog sistema. Kako bih unaprijed otklonila nedoumice, napominjem da sam u nekim slučajevima bila prisiljena konsultirati ponovljena izdanja nakon 1992. godine, jer je do nekih starijih izdanja bilo nemoguće doći. Stoga su u literaturi navedena oba izdanja.

3. Prijevodi s turskog jezika

Čini se da izbor prijevoda s turskog jezika ponajbolje ilustrira prisutnost ideološkog kriterija. Ne radi se samo o pomiješanosti kriterija već i o svojevrsnoj zbrci oko pojmova, pa sljedstveno tome i o iznevjerenim očekivanjima čitatelja. To je stoga što je Republika Turska nasljednica države kojoj je Bosna i Hercegovina, kao i neki drugi dijelovi bivše Jugoslavije, u jednom historijskom periodu pripadala. Iz toga proizlazi još jedna bitna činjenica: Osmansko je carstvo bilo portal kroz koji je na ova područja ulazila kultura orijentalno-islamskog kruga. No, u periodu (1945–1992) kad su se prijevodi pojavljivali, mnogi čitatelji nisu bili svjesni da Republika Turska nije Osmanско carstvo i da više ne postoji jedinstven orijentalno-islamski civilizacijski krug. Zato su se ovi prijevodi “prelamali” na različite načine, zavisno od toga da li se radilo o čitatelju koji očekuje djelo iz nekadašnjeg zajedničkog civilizacijskog kruga, ili, pak, o čitatelju koji je Osmanlije (gotovo uvijek nazivane Turcima) doživljavao kao osvajača i stranu silu. Na tom je tragu i zaključak Ljubinke Rajković, koja u svojoj knjizi *Turski pesnici i pripovedači kod Srba i Hrvata* (izašla 1968. i gdje su u naslovu izostavljeni Bosanci i Hercegovci) kaže: “Konačno je u novije vreme sazrelo uverenje da bi trebalo reći istinu o Turcima, ne samo kao osvajačima već i kao nosiocima jedne određene materijalne kulture” (Rajković, 1968: 7). Kao ilustraciju zamjene pojmova “osmansko” i “tursko” spominjem prijevod *Putopisa* (zapravo dijela *Putopisa*, koji se odnosi na područja bivše Jugoslavije) Evlije Čelebija iz 17. stoljeća u prijevodu Hazima Šabanovića. U predgovoru prevoditelj, uz navođenje razloga za

prevođenje ovog djela (putopisi su za njega važni radi proučavanja geografije, historije, etnografije, za rekonstrukciju pravno-političkog uređenja: jer nema nijednog pitanja iz naše prošlosti koje se može obraditi bez ovog putopisa, Čelebi, 1996: 55), Osmansko carstvo naziva Turskom: "...tako da ovo doba u Turskoj..." (Čelebi, 1996: 19), "Već početkom 17. vijeka Turska više ne zadaje strah Evropi" (Čelebi, 1996: 20).

Ljubinka Rajković, osim politički inspiriranih (između ostalog, tu je i Balkanski sporazum potpisan 1953. godine između Turske, Grčke i Jugoslavije), naglašava još jedan podsticaj koji potječe "iz opšte evropskih tendencija upoznavanja evropske publike s književnostima malih naroda i stvaranja pojma svjetske književnosti" (Rajković, 1968: 20, i sam pojam "mali narodi" mogao bi biti ideološki diskutabilan). Dodatno pojašnjenje daje Fehim Nameetak u predgovoru u časopisu *Mogućnosti*: "Zanimljiva je povezanost Turske sa Zapadom i udaljavanje od islamskog svijeta kojem je stoljećima pripadala. Ali i Zapadu se želi kazati da Turska nije zemlja egzotike kakvom je mnogi zamišljaju a poneki i doživljavaju ne ulazeći dublje u njene probleme" (Nameetak, 1985: 1057). Zanimljivo je da se i jedna i druga tvrdnja ovjeravaju pjesmom Nazima Hikmeta posvećenoj Pierreu Lotiju u kojoj se kaže da takvog Istoka (kakvog ga zamišlja Zapad) nije nikad bilo niti će ga ikad biti.

Stoga je jedan dio čitatelja iz već spomenutih različitih orijentacija i očekivanja bio iznenađen djelima ponuđenim kao prijevodi s turskog jezika u periodu od 1945. do 1992. godine. Osim pisaca koji su se otvoreno očitovali kao komunisti, prevedeni su pisci koji su opisivali težak život u anadolskom selu (kao što se može vidjeti i iz samog naziva jednog prevedenog djela Mahmuta Makala – *Anadolsko selo*), nepovoljan položaj žene u turskom društvu, kao i pisci koji su nerijetko imali negativan stav prema vjeri i njezinu prakticiranju.

Prije svega, tu su djela, čiji su autori u predgovorima prijevoda otvoreno nazivani komunistima ili, pak, marksističkim misliocima. Potrebno je naglasiti da se i ovdje u određenom smislu može motriti i "sretno" poklapanje s estetskim kriterijem. Nazima Hikmeta, kojeg Ljubinka Rajković u spomenutoj knjizi naziva jednim od najvećih turskih pjesnika (što može, opet, biti proizvod pomiješanih kriterija), prevoditeljica Lamija Hadžiosmanović u svom predgovoru naziva turskim piscem, revolucionarom, i kaže da je bio optužen za propagiranje komunizma, za šta su kao jedini razlozi navođeni njegovi stihovi ("Izgradit ćeš i vidjeti komunizam", 93. str., a konačna je ovjera to što je sahranjen u Moskvi). Stoga njegove stihove dugi niz godina nisu mogli upoznati njegovi turski čitatelji jer je bio na popisu zabranjenih pisaca. Slična je situacija i sa svjetski poznatim piscem Yaşarom Kemalom koji je svojevremeno smatran ozbiljnim kandidatom za Nobelovu nagradu za književnost (koliko su, pak, one ideološki uvjetovane, posebna je tema). Njegov je roman

Ince Memed (doslovno “Mali Memed”), što je, također, zanimljivo, preveden kao *Pobunjenik s Torosa* (izostalo je vlastito ime – Memed) i za njega je pisac predgovora Fehim Nametak ustvrdio da je imao velik odjek kod publike. U istom se predgovoru kaže: “Po svemu tome pisac ovog romana je okarakteriziran kao marksistički mislilac koji se iz aspekta te filozofije bori za pravdu.” (Jašar Kemal, 1999: 430) U romanu se, naime, govori o “feudalnim agrarnim odnosima i o socijalnim kretanjima koji su iz njih proistekli” (Jašar Kemal, 1999: 430). Mali Memed bori se zajedno sa svojim istomišljenicima protiv age koji cijela sela drži u gotovo potpunom ropstvu. Ujedno je prisutna i kritika religije kao i negativan odnos prema vjeri (koja će se iščitavati i u drugim prevedenim djelima) često izraženi jednim klišeom u kojem se negativni junak ne odvaja od tespiha.

Poznat je i vrlo preveden pisac i Reşat Nuri Güntekin i to kao izraziti predstavnik tzv. “nacionalne književnosti” (koja je zastupala povratak nacionalnim izvorima). Njegova djela, kao i djela ostalih pisaca tog perioda, obilježava prisustvo didaktičkog elementa koji je među našim prevoditeljima i određenim čitateljima imao snažan utjecaj i odziv. Prevoditeljica njegova romana *Kad opada lišće* (koji je do 1992. izlazio u nastavcima u listu *Muslimanski glas*) Kerima Filan naglašava da je na njezin izbor ovog djela najviše utjecao taj poučni element s moralnim predznakom. Prijevod, pak, njegova drugog romana *Grmuša*, koji je, također, još 1924. godine izlazio u nastavcima u novinama (preveo ga je Fehim Spaho), preštampan je kao knjiga 1962. godine. U svom predgovoru Fehim Nametak navodi da postoje oprečna mišljenja o ovom romanu. Neki ga smatraju običnom ljubavnom pričom, bez veće literarne vrijednosti, dok drugi, “brojniji, opravdano smatraju da je slikanjem prilika u Anadoliji, posebno stanja u prosvjeti, pisac dao izvanredan doprinos poznavanju te malo poznate sredine” (Güntekin, 1999: 10). No, Fehim Nametak, ipak, tvrdi da “slijede romani u kojima će također biti obilje sladunjavosti i osjećajnosti...” (Güntekin, 1999: 11). Za samu *Grmušu* neki su čitatelji izjavili da su je voljeli i čitali kao čednu ljubavnu priču. Možda nije slučajno što je objavljena u Zabavnoj biblioteci. Uz to, ovaj je roman, kao i drugi romani “nacionalne književnosti”, ukazivao na težak položaj žene u društvu, tako da se osim toga što se radilo o poznatom piscu i, za neke, i o estetskom kriteriju, iz više elemenata može razabrati i prisustvo ideoloških motiva. Ponovo je prisutno negativno prikazivanje vjere (male su djevojčice pokrivene, tužne i neraspoložene zbog vjeronauka na kojem im je učiteljica ubijala svaku nadu u život, Güntekin, 1999: 160).

Prevođena su i djela najpoznatije turske spisateljice Halide Edib Adivar, naprimjer, *Rabija* (1959, preveo Hamid Hadžibegić, ovdje je kod samog naslova izvršena promjena, suprotnog pravca od one kod *Pobunjenika s Torosa*, naslov na turskom glasi *Sinekli Bakkal*). Ljubinka Rajković prilič-

no je znakovito istakla njezinu ulogu u emancipaciji turske, ali i bosanske muslimanske žene. Ideološki upliv prisutan je sada i na strani autorice koja analizira prevedena djela s turskog jezika do 1965. godine kada tvrdi da su osim Halide Edip Adivar sva “ostala pisanja turskih žena prevedena sasvim tendenciozno: Podređeni položaj naše muslimanske žene podstakao je izvjesne prevodioce da na ovaj način pomognu da se muslimanska žena izvuče iz zaostalosti i podređenosti” (Rajković, 1968: 109).

Yakub Kadri Karaosmanoğlu, također, je poznat pisac, za kojeg prevoditelj njegova romana *Kuća pod najam* i autor predgovora Nedim Filipović kaže da je bio “nepokolebljivi pristalica novoga i borac za prevazilaženje staroga” (Karaosmanoglu, 1998: 18). Ta borba staroga i novoga i jeste centralna tema ovog djela. Prisutnost ideološkog kriterija (kao kritika i otklon od religije) gotovo da se sama od sebe nameće u još jednom njegovu prevedenom romanu – *Nur-baba*, koji je imao, kako Nedim Filipović kaže, “velikog odjeka u Turskoj”. “S više strana su se čule optužbe da je pisac oskrnavio jednu religijsku svetinju”, jer je bektašijstvo pokazao kao red koji se sveo na “niz praznih ritualnih postupaka, praćenih alkoholičarskim, narkotičarskim halucinacijama i seksualnom raskoljenošću” (Karaosmanoglu, 1998: 23). Ali, prevoditelj misli da “mnogi nisu htjeli da shvate da je pisac ovim romanom dao objektivnu sliku jednog doba i tragiku koju je ono nosilo” (Karaosmanoglu, 1998: 25). Naravno, ni ovo mišljenje nije u potpunosti ideološki nevino.

I sljedeći se prijevod prvenstveno odnosi na religijsku temu. Riječ je o prijevodu poznatog turskog sufijskog pjesnika Yunusa Emrea iz 13. stoljeća, koji je dugo ostao nepoznat i samom turskom čitatelju. Osim edukativnog elementa, koji prevoditeljica i autorica predgovora Jasna Šamić navodi, naglasak ostaje na pokušaju da se ova poezija prikaže i kao homoseksualna, što je, zapravo, rezultat nepostojanja gramatičkog roda u turskom jeziku (pa je moguće stihove pjesnika tumačiti kao upućene Bogu, dragoj, ali i dragom). Stoga su prevedeni stihovi i dati u te tri varijante. Prevoditeljica navodi da je “u praksi, pa i u likovnoj umjetnosti izvjesno postojala homoseksualnost o čemu svjedoče mnogobrojne minijature što pokazuju scene ljubavnog čina između dva muškarca” (Junus Emre, 1990: 12). Pojava ovog prijevoda u nekim je čitateljskim krugovima protumačena kao incident i svojevrsna provokacija.

U konačnici, izbor prijevoda s turskog jezika najčešće je bio prepušten slučaju i stihiji. S mnogim poznatim turskim piscima i pjesnicima tadašnji je naš čitatelj ostao tek sporadično upoznat, kroz pojedine prevedene pjesme i pripovijetke koje su se pojavljivale u časopisima. Takvu su sudbinu kod nas doživjeli, između ostalih, i Faik Sait Abasiyanik (po kojem nosi ime prestižna nagrada za pripovijetku u Turskoj), Aziz Nesin (koji se borio za socijalna prava), Sabahattin Ali (koji je opisivao težak život seljaka u Anadoliji), Tarik

Dursun (koji je potcrtavao socijalne motive), Orhan Kemal (koji je pisao o seoskoj sirotinji), Erdal Öz (čiji je roman u Turskoj doživio dva izdanja u samo petnaest dana), Peyami Safa, Nedim Gürsel i drugi. Ljubinka Rajković tvrdi da su često prevedeni i manje značajni pisci, što ona tumači neobaviještenošću prevoditelja, ili, pak, njegovim nesigurnim ukusom. No, u tome je značajnu ulogu odigrala i “priroda turske književne kritike koja nije izrekla definitivne sudove i koja je lutala pa, čak, i danas luta” (Rajković, 1968: 105). Zanimljiv je i sljedeći zaključak: “Prevodioci nisu pravili razliku između prave književne vrednosti dela, njegovog istorijsko-dokumentarnog značaja i prolaznog uspeha, povodili su se za onim što je tada pisano u turskim listovima i časopisima kad književna kritika u Turskoj nije ni postojala” (Rajković, 1968: 108).

4. Prijevodi s osmanskog jezika

Sporadično, pak, prevođenje divanske poezije (na osmanskome jeziku) Ljubinka Rajković tumači teškoćama koje zadaju prijevodi s osmanskog jezika kao i time da se od prevoditelja, osim poznavanja osmanskog jezika, zahtijeva poznavanje “islama, sufizma, tradicije i aruza” (Rajković, 1968: 20). Ali, treba uzeti u obzir i još jedan aspekt s ideološkim predznakom, koji pronalazimo u Filipovićevom opisu divanske književnosti: “Po svojoj ideologiji ona je predstavljala glorifikaciju vrhova feudalne hijerarhije” (Karaošmanoglu, 1998: 7).

Iz istih je razloga, vjerovatno, i bosanskohercegovačka baština (kao sporan primjer intralingvističkog prevođenja s obzirom na to da se radi o različitim jezicima a istom kulturnom prostoru) ostala na rubu interesiranja. U zanemarivanju bosanskohercegovačkih pjesnika koji su za vrijeme Osmanskog carstva pisali na osmanskome jeziku (kao ideološki neizbor), zacijelo je značajnu ulogu odigrala i sama odrednica “bosanskohercegovački” (nije nepoznato da je u periodu od 1945. do 1992. godine bilo nepoželjno i svjesno zanemarivano svako upućivanje na bosansku, ili, pak, bosanskohercegovačku autohtonost). Zato se u knjizi Fehima Nametka *Divanska poezija 16. i 17. stoljeća*, koja se pojavila 1991. (možda ne baš slučajno tek tada) uz prijevode široj čitalačkoj publici potpuno nepoznatih bosanskohercegovačkih pjesnika, poput Nihadije, Zijaije, Derviš-paše Bajezidagića, Nerkesija, Lamekanija, Kaimije i drugih, može iščitati i svojevrsna borba u otkrivanju i otimanju ovih pjesnika od potpunog zaborava. Radovi naših osmanista objavljivani u stručnim časopisima, najčešće u *Prilozima za orijentalnu filologiju* (stoga su ostajali nepoznati širem čitateljstvu), kao i neke antologije i hrestomatije bili su na tom istom tragu “čupanja iz zaborava” bosanskohercegovačkih pjesnika.

5. Prevođenje/neprevođenje kultura

Kulture nisu monolitne strukture, podsjeća Andre Lefevere, unutar njih uvijek je prisutna tenzija među različitim grupama i pojedincima, koji bi da utječu na razvoj te kulture na način koji se njima čini najboljim (Lefevere, 1992: 8). Situacija postaje zamršenijom kad se na jednom prostoru ne prepliću samo interesi različitih grupa i pojedinaca, već se prepliću i same različite kulture. Ovo bi, možda, bio najsazetiji opis bosanskohercegovačkog prostora na kojem su se desili spomenuti prijevodi. Isti su prijevodi za pripadnike različitih kultura, ili, pak, samo grupa mogli biti doživljeni kao nešto strano, egzotično i orijentalno, ili, pak, kao nešto poznato i blisko. No, još je zanimljivije da su obje ove skupine mogle pred nekim prijevodima doživjeti razočarenje jer za one prve nije bilo (dovoljno) Orijenta kakvog su oni očekivali (kao svojevrsnu zapadnu projekciju tih prostora, a koji, prema riječima Nazima Hikmeta, nije nikad niti će ikad postojati), dok je i za one druge tu bilo nedovoljno Orijenta, ovaj put, onog u kojem su živjeli njihovi preci. Ti su preci živjeli na području Osmanskog carstva, koje je bilo portal kroz koji je kultura tadašnjeg islamsko-civilizacijskog kruga ulazila u ove krajeve. Neprevođenje određenih turskih riječi koje su se u našem jeziku uvriježile kao turcizmi možda je ponajbolji pokazatelj neproblematičnog prevođenja kultura, jer je riječi poput *čardaka*, *age*, *amidže*, *čorbe*, *tabana*, *šerbeta* i drugih određeni krug čitatelja raspoznavao kao poznate i domaće. Međutim, drugima su te riječi mogle biti potpuno strane, pa Ljubinka Rajković Hamidu Hadžibegiću, prevoditelju *Rabije* Halide Edip Adivar, prebacuje neprevođenje i neobjašnjavanje riječi *ben*: "...retko će koji čitalac izvan Bosne i Makedonije znati da je to mladež" (Rajković, 1968: 75). No, s druge strane, osim mnogobrojnih sličnosti, postoje i velike razlike između ovih dviju kultura. Neke je od njih moguće iščitavati u samom jeziku, pogotovo kad se radi o pojavama prisutnim samo u turskoj kulturi i kad prevoditelj i uz najbolju volju i umijeće ne može pronaći adekvatan prijevodni ekvivalent. Prije svega, radi se o postojanju velikog broja dobrih želja u turskom jeziku koje ukazuju na izražen kolektivizam u turskom društvu i kulturi. No, kako kolektivistički duh nije prva odrednica društva na ovim prostorima, i broj je dobrih želja izrazito mali i nedovoljan za prijevode s turskog jezika. Stoga su tadašnji prevoditelji doslovno prevodili ove dobre želje, što je često moglo proizvesti začudan efekt: "Umnožilo ti se!"; "Neka sam kurban za tvoj nokat!" i slično. Još upečatljiviji primjer nepoznavanja turske kulture predstavlja način na koji su neki turski pisci registrirani u našim bibliotekama. Zbog neznanja da se kod imena, naprimjer, Jašara Kemala radi o dvama imenima bez prezimena (njegovo je prezime rijetko poznato i turskom čitatelju, a drugo ime – Kemal, ime je piščeva oca) on se u biblioteci vodi kao *Kemal*, *Jašar*, kao da je Kemal piščevo prezime.

6. Zaključak

Čini se da se cijeli zaključak može izreći kroz nabrojanje paradoksa. Specifičan položaj i historija Bosne i Hercegovine, njezino paradoksalno pripadanje često suprotstavljenim civilizacijskim krugovima (a i sistemima) Istoka i Zapada ponajviše su zaslužni za to. Stoga je moguće da su neki prijevodi s turskog jezika određenim čitateljskim krugovima bili poznati i “domaći”, ali, isto tako, strani i nepoznati. Paradoks je i to što ta poznatost i stranost nije bila distribuirana samo među različitim društvenim čitateljskim krugovima, nego se ona mogla naći spojena i u samo jednom čitatelju. Ako je on i bio baštinik istog islamsko-civilizacijskog kruga, mogao je u prevedenim djelima iščitati njemu nešto potpuno strano, jer su to bili prijevodi nacionalne književnosti koji su govorili o specifičnim temama. Ove su, pak, teme najčešće bile ideološki sukladne s tadašnjim socijalističkim sistemom, jer su se odnosile na nacionalno oslobođenje, probleme seljaka i drugih “malih” ljudi, ili, pak, na kritiziranje prakticiranja vjere. Kao takvi, ti su prijevodi, paradoksalno, mogli biti bliži čitateljima drugačije (zapadne) provenijencije, a kod onih drugih izazvati iznenađenje i čuđenje, možda, čak, i otpor. S druge strane, kako roman nema dugu tradiciju u turskoj književnosti, prijevodi su se nekih djela iskusnim čitateljima zapadne književnosti mogli činiti odviše naivnim. Kako se, na koncu, u tom periodu, ponajviše stihijski prevodilo, dešavali su se paradoksi da su se čitateljima nudila djela manje poznatih pisaca, dok su im uskraćivani prijevodi svjetski poznatih autora. Možda je više zanimljivo i indikativno nego što je paradoksalno to da je gotovo cijela bosanskohercegovačka baština ostala neprevedena s osmanskog jezika.

I na kraju, dužna sam još jednu napomenu koja bi se mogla nazvati i (ideološkom?) ogradom. Iako je kod mnogih prijevoda ustanovljeno njihovo sretno poklapanje s estetskim kriterijem, i makar se on mogao iščitati na stranicama predgovora čije sam dijelove, upravo, zbog željene neutralnosti citirala, možda sam učinila nepravdu što sam nekim prijevodima priključila i ideološki kriterij. No, ako nema nevinih i neutralnih izbora, onda bi se i ovom radu mogao pripisati određen “ideološki stav”. Ali to je tema za onog ko se bude bavio ovim i ovome sličnim radovima.

Summary

Translation and ideology (illustrated with translations from the Turkish language published in the period from 1945 to 1992)

This paper analyses the translations of Turkish language works published from 1945 to 1992 in the lands of the former Yugoslavia with a focus on the former Socialist Republic of Bosnia and Herzegovina. It explores the question of whether the choice of translations was influenced by ideological criteria and to what degree these coincided with aesthetic ones. The author focuses on the prefaces to translated texts written by translators and editors where the motivation for translation is more clearly expressed or at least discerned through statements about the work in question. It also aims to answer the following question: to what extent was it necessary to translate the cultures these languages belonged to, considering that, during a specific historical period, certain parts of the former Yugoslavia belonged to Oriental-Islamic civilisation?